

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֵמְדָּה יָמִימָה HEMDAT YAMIM

ויצא תשע"ב

פרשת שבוע

עוד על חתונות ולקחת נשים

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

בהסכם השלום שחתם יעקב אבינו עם לבן הארמי, בסוף פרשתנו, מופיע התנאי הבא:

"אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי אין איש עמנו ראה אלהים עד ביני ובינך" (בראשית פרק ל"א נ).

תביעה זו אומרת דרשני, וכי איזו סיבה יש ליעקב אבינו לפגע ח"ו בנשותיו - בנות לבן שטרם כה רבות כדי לשאתן? גם אם הכוונה ללאה, מדוע מדובר בלשון רבים? כזו הכוללת גם את רחל - עליה נאמר:

"וַיֵּאָהֶב יַעֲקֹב אֶת רַחֵל וַיֵּאמֶר אֶעֱבְדְךָ שְׁבַע שָׁנִים בְּרַחֵל בְּתֶךָ הַקְטָנָה" (שם כ"ט יח).

כמו כן, נוסף ונשאל: כיצד נסביר את תנאו של לבן כלפי יעקב? והרי רחל ולאה מגדירות את יחסו של אביהן אליהן בדרך זו:

"וַתַּעַן רַחֵל וְלֵאמֹר וַתֵּאמְרָנָה לוֹ הַעוֹד לָנוּ חֶלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ: הֲלוֹא נָכְרִיּוֹת נִחְשָׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרְנוּ וַיֵּאכַל גַּם אָכֹל אֶת כֶּסֶפְנוּ" (ל"א יד-טו)?

גם ההתייעצות של יעקב עם נשותיו, קודם ההחלטה להימלט בחשאי מבית אביהן, מוכיחה כאלף עדים שהיחסים בין יעקב ונשותיו היו מצוינים והן שותפות לחשש דווקא מפני אביהן.

חז"ל (יומא עז א) וחלק גדול של הראשונים, אכן מסבירים כפשוטו שלבן דאג לצרכיהן הגופניים והנפשיים של בנותיו. כפי שהזכרנו לעיל – זהו הסבר קשה.

לכן, אחרי בקשת המחילה, ננסה ללכת בכיוון קצת אחר.

בדברינו לפרשת ויצא תש"ע, הסברנו כי לבן הפך את יעקב לשבוי חרב וניצל את בריחתו מפני עשיו, לשלילת זכויותיו כבן חורין.

יעקב בבריחתו עם נשיו, קורא תיגר על כך ומכריז בזאת "עצמאות".

בעקבות האזהרה שקיבל לבן מהקב"ה שלא לנסות ולשעבד את יעקב מחדש, חותם לבן עם יעקב את הסכם השלום בגלעד.

בשבוע שעבר - פרשת תולדות הסברנו כי אחת הדרכים בתקופת התנ"ך (גם כיום לצערנו, באזורים מסוימים בעולם) לבטא שלטון ובעלות על אזור שנכבש, היה באמצעות חלוקת הנשים של הצד המנוצח בין המלך וחיליו של הצד המנוצח. זאת כתוספת לנשים, שהמחזיק ברסן השלטון היה לוקח מ"כל אשר בחר".

לבן אכן התייחס לבנותיו הביולוגיות כשבויות חרב, אבל על מעמדו כנסיך ארם לא היה מוכן לוותר. לבן דורש מיעקב התחייבות שהוא לא יתקיף את ממלכת ארם ולא ינהג בבנות ארם, מנהג שבויות חרב של אותם ימים. המשא והמתן מתנהל בתחום הלאומי לא האישי.

קריאה שכזו מעמידה את לבן הארמי-הרמאי, באור אחר לגמרי. לבנותיו האישיות אין הוא דואג כלל וכלל, ההיפך הוא הנכון, אותן הוא מנצל כלכלית עד תום. מי שכביכול איננו רוצה לפגוע בבית הבכירה ומרמה את חתנו בליל חתונתו, מתגלה כמי שדואג אך ורק ל"זכויותיו" שלו כשליט. אם רחל ולאה רוצות לחיות כבנות חורין, עליהן להצטרף ליעקב שמכריז עצמאות וחוזר לארץ אבותיו.

כפי שהסברנו בעבר כדי לזכות בעצמאות, על יעקב להתמודד בהמשך גם עם עשיו ושרו. רק אז יקבל את שמו ישראל – "כי שרית", שמבטא את עצמאות יעקב ובהמשך את עצמאותם של צאצאיו.

נתפלל כי עצמאותה של מדינת ישראל, תהווה המשך לדרכו הרוחנית של יעקב אבינו, אבי האומה.

ERETZ HEMDAH

2 Brurya St. P.O.B 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה ע"ר

רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

web-site: www.eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת משפט

"אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם"

עין יפה

הרב משה ארנרייך, אב"ד ארץ חמדה גזית

א. רקע עובדתי

משפחת חזן מתגוררת בבניין משותף שהקומה הראשונה בו משמשת לצרכי מסחר. לחברת 'נכסים בע"מ' שבבעלותה שטחי מסחר, גם חניון תת קרקעי גדול וכיום היא משכירה בו שטחי חניה למנויים. משפחת חזן רכשה מינכסים' מחסן בגודל של 60 מ"ר בחניון התת קרקעי, שהוצמד לדירה שבבעלותה. המחסן משמש לאחסון של ביגוד למכירה. 'נכסים', אינה מאפשרת למשפחת חזן, להכניס משאיות של ספקים לפריקת סחורה במחסן. לטענת 'נכסים', הובהר למשפחת חזן שאם יבקשו להכניס רכבים, יהיה עליהם לשכור שטח חניה. הם מאפשרים לחזן להכניס סחורה באופן רגלי. לטענת חזן, נאמר להם רק שמכירת המחסן אינה כוללת שטח חניה קבוע. בתקופת הרכישה, נכסים לא מנעה מהם להכניס רכבים, שכן החניון בו נמצא המחסן, היה פתוח לכל דיכפין. רק משסגרה 'נכסים' את החניון והחלה להשכיר את החניות בו, התחילו השומרים למנוע מהם להכניס סחורה. 'נכסים', טוענת שאין הצדקה לכך שתינתן לחזן אפשרות לפריקת סחורה, כיוון שכלל אין אישור לבניית מחסן באותו מקום, והדבר הובהר בחוזה המכירה בו נכתב שהשטח "על פי היתר הבניה ביעוד לחניה בלבד". לטענת חזן, זה המצב החוקי, אך השטח נמכר להם תחום בקירות, סגור בדלת לשימוש כמחסן. 'נכסים' מודה שהשטח עם קירות ודלת, אך זה לא מקנה למשפחת חזן זכויות.

דין

ההיבט החוקי – יש להבחין בין הזכויות המשפטיות כלפי 'כולי עלמא', לבין מערכת היחסים בין שני הצדדים. בניה הנוגדת חוק, אינה מזכה את הבורה בזכויות שאינן לו, שכן בסמכות בית העריה להרוס את אותה בניה¹. מן העבר השני, במצב הנתון בו המוכרת מכרה את הנכס הבנוי – כאשר דנים במערכת היחסים בינה ובין הקונים, אין היא יכולה לטעון כלפי הקונים שאין להם כל זכויות, אלא על פי החוק. שכן התמורה שקיבלה המוכרת התייחסה למציאות קיימת בה השטח משמש כמחסן מסחרי, ומנקודת מבט זו יש לדון את ההסכמות שבין 'נכסים', לבין משפחת חזן.

הדין ההלכתי הוא, מהי אפשרות הגישה שניתנה למשפחת חזן – האם רק גישה רגלית, או גם גישה על ידי משאיות לצורכי פריקת סחורה.

בגמרא במסכת בבא בתרא, נחלקו תנאים, האם במקום ספק, יש לפרש את הכלול במכירה באופן רחב ולכלול במכירה גם את הדרך, או שיש לפרש אותה באופן צר.

במשנה במסכת בבא בתרא², נחלקו רבי עקיבא וחכמים, מה הדין כאשר אדם מוכר לחבירו בור בתוך חצרו. לדעת רבי עקיבא, מכירת הבור כוללת את הזכות להכנס לרשות חבירו על מנת לדלות מים מן הבור. ואילו לדעת חכמים אם רוצה הקונה להגיע לבור: "צריך ליקח (=לקנות) לו דרך" וזכות זו אינה כלולה במכירה. הגמרא³ מסבירה את שורש מחלוקתם: "דרבי עקיבא סבר: מוכר בעין יפה מוכר, ורבנן סברי: מוכר בעין רעה מוכר". להלכה, ברמב"ם ובשו"ע⁴ נפסק כרבי עקיבא – שהמוכר בעין יפה הוא מוכר. לגבי השאלה איזו דרך ניתנה לקונה, יש לדון על פי סוג הנכס שנרכש בהתאם להנחה ש"בעין יפה הוא מוכר"⁵.

בענייננו, שמדובר במחסן שמתאים ונועד לצרכי מסחר, האופן הרגיל להשתמש במחסן כזה הוא על ידי הבאת הסחורה ברכבים. על כן, סתמן של דברים הוא שהמכירה כוללת את האפשרות להגיע למחסן באמצעות רכב מסחרי. 'נכסים', אשר טוענת שיש להגביל את הכניסה להליכה רגלית, צריכה להביא ראיה שעל דעת כן מכרה את המחסן.

פסק הדין

משפחת חזן רשאית להיכנס לחניון לצורך פריקת סחורה במחסן שרכשה מינכסים'.

ערך – הרב סיני לוי

¹ פד"ר כרך יב 3, 15

² דף סד ע"א

³ דף ס"ד ע"ב

⁴ שו"ע חו"מ סימן ר"י סעיף א

⁵ ראו גם שו"ת תורת חיים, ח"א סימן לא

(מתוך ח"ז)

Jerusalem, Israel

ירושלים, ישראל

אייר תשס"ו

בעלות על ספרי קודש לאחר שנמסרו לבית הכנסת

שאלה

לפני כשש שנים תרמתי ש"ס לבית הכנסת. לא דיברתי עם איש אודות התרומה, רק הנחתי את הש"ס בבית הכנסת. לאחר זמן שמת לב כי הספרים הוחתמו בחותמת בית הכנסת. כעת אני מעוניין לקחת את הספרים לביתי, שם אני מניח שיעשה בהם שימוש טוב יותר, ולהמירם בספרים אחרים שאתן לבית הכנסת. האם אני רשאי לעשות זאת?

תשובה

אין להחליף את הש"ס בספרים אחרים, גם אם הם שווים יותר, ללא רשות הגבאים או המוסמכים מטעם בית הכנסת לעניינים אלו, שכן הש"ס נקנה¹ לבית הכנסת.² הדרך הטובה ביותר הנה לפנות להנהלת בית הכנסת ולהציע להם להחליף הש"ס בספרים אחרים.

¹ כדי לבאר את השאלה אם הספר נקנה לבית הכנסת בהנחתו שם, נדון בדין קניין בחצר בית הכנסת: א. במציאה, ב. בקניין מדעת, ג. בקניין מאחד מחברי בית הכנסת לכלל החברים.

א. דין מציאה בבית הכנסת – "מגן אברהם" (או"ח סי' קנד ס"ק כג) פסק: "מצא דבר בחצר בה"כ – זכה בו, ולא אמרינן דחצר בה"כ קונה להקדש, דחצר קונה מכח יד, ואין יד להקדש ("אגודה" ריש מעילה)". "קצות החושן" (חו"מ סי' ר ס"ק א) דן בעניין זה בהרחבה: נכון שהמוצא מציאה בבית הכנסת – זכה בה המוצא ולא בית הכנסת, אולם ייתכן שזהו דין מיוחד במציאה, למרות שיש לבית הכנסת כוח לקנות בחצר. אחרונים אחרים פקפקו בפסק זה למעשה, כפי שיבואר להלן. כדי לבאר מחלוקת זו יש להבהיר כמה דינים: א. דין קניין חצר בחצר ההקדש, ב. דין מציאה בבית כנסת.

דין קניין חצר להקדש מבוואר בגמרא בבא בתרא (עט ע"א): "תנן, התם כל הראוי למזבח ולא לבדק הבית, לבדק הבית ולא למזבח, לא למזבח ולא לבדק הבית – מועלין בהן ובמה שבתוכן. כיצד? הקדיש בור מלאה מים, אשפות מלאות זבל, שובך מלא יונים, שדה מלאה עשבים, אילן נשוי פירות – מועלין בהן ובמה שבתוכן. אבל הקדיש בור ואחר כך נתמלא מים, אשפה ואחר כך נתמלאה זבל, שובך ואחר כך נתמלא יונים, אילן ואחר כך נשא פירות, שדה ואחר כך נתמלאה עשבים – מועלין בהן ואין מועלין במה שבתוכן". מן הגמרא נראה שרכוש שהגיע לחצר ההקדש, לדוגמה, כאשר הבור התמלא מים לאחר ההקדש – הנהנה מן המים לא עבר על איסור מעילה. בהסבר דין זה נחלקו הראשונים. התוספות שם כתבו: "ואין מועלין במה שבתוכו – דלא אמרינן שיקנה חצר הקדש כמו שקונה חצר הדיוט, דחצר משום יד איתרבאי, ולא מצינו יד להקדש". כלומר, לדעתם הסיבה שאין איסור מעילה היא כיוון שהמים שהגיעו לחצר לאחר ההקדש אינם בבעלות הקדש, אלא נשארו הפקר, וממילא ברור שאין במים אלו דין מעילה. אולם הרמב"ן שם ביאר דין זה באופן מיוחד: "והא דאמרינן מועלין בהן ואין מועלין במה שבתוכן. שמעתי משום דלא קניא חצר להקדש דמשום יד איתרבאי, ואין יד להקדש, וכן פי' הי"ר שמואל ז"ל, ויש לומר אי נמי קניא ליה אין מעילה בזכיתה". לדעתו, למרות שהמים נקנו להקדש – אין בהם דין מעילה. לא כל נכס בבעלות ההקדש שייך בו דין מעילה; רק נכסים שהוקדשו על-ידי אדם חייבים בהם משום מעילה, אולם נכסים שהגיעו לבעלות ההקדש בצורה אחרת (כגון במקרה דנן, על-ידי קניין חצר) אין בהם דין מעילה, אף שהם בבעלות ההקדש מבחינה ממונית.

לסיכום, לדעת התוספות אין להקדש קניין חצר, ולדעת הרמב"ן גם הקדש קונה בחצר, אלא שבנכס שנקנה להקדש על-ידי חצר אין חייבים בדין מעילה. ה"אגודה" שהובא ב"מגן אברהם" פסק כדעת התוספות, אולם לדעת הרמב"ן לכאורה יש קניין חצר לבית הכנסת. כך אכן כתב "קצות החושן" (סי' ר ס"ק א): "ולפ"י? מצא מציאה בבית הכנסת אכתי יש לחוש לדעת הרמב"ן, דיש חצר להקדש לזכות בו" – שהרי כנ"ל לדעת הרמב"ן יש להקדש קניין חצר. במציאה מודה "קצות החושן" שלא זכה בית הכנסת, והמציאה שייכת למוצא, אולם לא מטעמו של ה"אגודה" הנ"ל, אלא מטעמים אחרים: "ווא"כ מהאי טעמא נמי לא זכי חצר הקדש מעות הנמצא בו משום דאתי לידו קודם יאוש, דאע"ג דאדם עשוי למשמש כסו בכל שעה, כיון שבשעה שנפל להר הבית לא ידע דמייאש א"כ באיסורא אתי לחצר, וא"כ פשיטא דמהאי טעמא נמי נמצא מעות בבית הכנסת לא זכי הקדש, כיון דבא קודם יאוש. אמנם לפי מ"ש הראשונים תירוצים אחרים בהאי דמצא בגל דלא זכי חצירו, והוא משום דאין חצירו זוכה שלא מדעתו אלא בדבר שרגיל לבא, אבל בדבר שאינו רגיל לבא ולא אסיק אדעתיה – אין חצירו זוכה שלא מדעתו". כלומר, ישנם שיקולים מקומיים בדיני אבדה הגורמים לכך שהמציאה אינה נקנית לבית הכנסת, אולם ככלל יש לבית כנסת קניין חצר לדעת הרמב"ן, ויש לחוש לדעתו.

אולם "נתיבות המשפט" (חו"מ בהקדמה לסי' ר) חלק על "קצות החושן" בהבנת הרמב"ן, ולדעתו גם לרמב"ן אין חצר ההקדש קונה מציאה: "והרמב"ן מיירי בבור ונתמלא מים ובשובך ונתמלא יונים דאין כאן חב לאחריני, דהא אי לאו בירא ושובכא דהקדש לית כאן מים ויונים, וההקדש גורם להמים ויונים שיבואו, ולזה הוי שפיר הגזבר יד דהקדש ושלווא דרחמנא. וגם, בהפקר א"צ שלוחות של בעל הממון, דהא ליכא בעל הממון כלל, משא"כ במציאה, דכל זמן שלא אתי ליד זוכה לא יצא מרשות הבעלים, ולכך בעינן שלוחות מבעל הממון דוקא". כלומר, במציאה החצר אינה נעשית שליח להקדש, שכן אין שלוחות לקנות מציאה, אבל בדין המים שבבור ההקדש, יש להקדש קניין ואין להם דין מציאה, כיוון ששום אדם אחר אינו יכול לזכות בהם.

נסכם את הדין של קניין מציאה בבית כנסת: לדעת "קצות החושן", לכו"ע אין מציאה נקנית לבית הכנסת אלא היא של מוצאה. לדעת התוספות אין קניין חצר להקדש. לדעת הרמב"ן יש קניין חצר להקדש, אולם מדיני מציאה לא נקנתה המציאה, כיוון שאין דרכה להימצא

בבית הכנסת, או מפני שאתא לידיה באיסורא. לדעת "נתיבות המשפט", לכו"ע הקדש אינו יכול לקנות מציאה, ומחלוקתם היא רק בבור שנתמלא מים. לדעת תוספות הדבר דומה לשאר מציאה שאינה נקנית. לדעת הרמב"ן בכהאי גוונא יש קניין חצר להקדש. אולם הימשנה ברורה" (סי' קנד ס"ק נט) פסק: "מצא דבר בחצר ביהכ"נ או בביהכ"נ – זכה בו, ולא אמרינן דיקנה החצר להקדש, דחצר קונה מטעם יד ואין יד להקדש ("מגן אברהם" בשם "אגודה" ועיין בחידושי ר' עקיבא אייגר), ובספר מגן גבורים כתב שיש בזה דעות בין הראשונים, ע"ש". כלומר, לדעתו לשיטת הרמב"ן אכן הקדש קונה מציאה בחצר.

ב. קניין חצר להקדש בהקנאה מדעת מקנה – "קצות החושן" ו"נתיבות המשפט" (שם) נחלקו גם בשאלה אם דברי התוספות, שאין קניין חצר להקדש, תקפים דווקא במציאה, או שגם בהקנאה הנעשית מדעת המקנה, ואין קניין להקדש.

"קצות החושן" כתב: "אמנם דברי התוס' נראין תמוהין, כאשר עמד עליהן א"י בתו"ט פ"ג דמעילה (משנה ו) ע"ש, דכתב עלה, וז"ל, ותמיהני דהתם מסקינן בגמ' פ"ק דמציעא (יב ע"א) דאע"ג דחצר משום יד אתרבי לא גרע משליחות, ולמה לא יהיה שליחות להקדש, דהא הני כהני שומים כמ"ש ברש"י פ"ד מנדרים (לה ע"ב) וכשהגזבר עומד בצד כל הני דהשתא הוי חצר המשתמרת תקני להקדש, ודוחק לומר דגזבר גופיה שליח דהקדש הוא, ואין שליח עושה שליח וצ"ע, עכ"ל". כוונתו להקשות מכך שחצר יכולה לקנות משתי סיבות: משום יד ומשום שליחות; ומה בכך שאין יד להקדש, ותקנה החצר מטעם שליחות?

"נתיבות המשפט" תירץ: "ולפענ"ד נראה לתרץ קושיית התוס' יו"ט, דהא הר"ן בב"מ (יב ע"א הביאו נמוקי יוסף שם ה ע"ב מדפי הר"ן) במשנה דראה אותן רצין כתב, דבמציאה אי אפשר לזכות בחצר מטעם שליחות, דמגביה מציאה לחבירו אפילו עשאו שליח לא קנה, משום דבממון בעינן שליחות של בעל הממון, ע"ש בנמוקי יוסף, וגם משום דבמציאה הוי חוב לאחריני לא מהני שליחות, ואינו קונה רק מטעם יד, והואיל ואין יד להקדש לא קנה חצר בהקדש במציאה". כלומר, חצר ההקדש אמנם יכולה לקנות מדין שליחות, אלא שאין קניין שליחות במציאה. על-פי דבריו מובן שאם מדובר לא במציאה אלא בקניין מדעת המקנה – יש קניין חצר להקדש. אולם "קצות החושן" תירץ את קושיית התוספות יו"ט באופן אחר: "ומבואר יותר בשיטה מקובצת (ב"מ יב ע"א ד"ה ודעת גליון תוס') וז"ל: לא גרע משליחות וכו', אבל חצר מהלכת כיון דכלל לא דמי ליד לא קני אפילו משום שליחות, דלהכי אהני דאתרבי משום יד שלא יקנה משום שליחות חצר שאינו דומה ליד כלל כגון חצר מהלכת, דלא דמי לאינו משתמר, דהתם אין [חילוק] מיד גוף החצר רק שימור (חצר) [חסר] לו, אבל מהלכת גוף החצר חלוק מיד, עכ"ל. וכיון דלא מהני חצר שאינו דומה ליד אלא גבי חצר שאינו משתמר, שאינו חלוק לגמרי מיד, אבל מהלך שאינו דומה ליד כלל [לא מהני] אפילו משום שליחות ומשום דלא הוי חצר משום שליחות, אלא חצר שדומה לידו דלהכי אתרבי מידו, וע"ש כד ע"א בהקדש דליכא תורת יד כלל, א"כ חצר נמי ליתיה, ואפילו משום שליחות, דגם שליחות דחצר ליכא אלא הדומה ליד, ואין יד להקדש, וזה ברור". לדעתו, כיוון שאין יד להקדש אין גם שליחות להקדש, וממילא גם קניין חצר הנעשה מדעת המקנה אינו חל בבית הכנסת.

ג. הגדרת בית הכנסת: חצר ההקדש או חצר השותפין – הנחתנו עד כה הייתה שלבית כנסת יש דין של חצר ההקדש, אולם "קצות החושן" תמה על כך: "אולם בעיקר דברי אגודה תמיהא לי, דכתב בחצר בית הכנסת דאין יד להקדש, דהא בית הכנסת אין לו דין הקדש אלא הרי הוא כמו חצר השותפין. ומהאי טעמא כתב בריב"ש (סי' ר"ה) דארבע אמות זוכה לכל אדם בבית הכנסת דהו"ל חצר השותפין, וכדאיתא בנדרים ריש פרק השותפין (מו ע"ב) והובא בב"ש באה"ע סי' ל סק"ט ע"ש, וא"כ הו"ל חצר השותפין, שמבואר בשו"ע סי' רס סעיף ד דזוכין השותפין, ובהדיא נתיב ריש פרק אלו מציאות (ב"מ כא ע"ב) המוצא מעות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הרי אלו שלו, וע"ש כד ע"א בהקדש דמייירי בשל ישראל, וא"כ מוכח להדיא דמצא בבית הכנסת הרי אלו שלו, אבל לאו מטעמא דאין יד להקדש, כיון דבתי כנסיות דין שותפין דהדיוט הוא, וכדאיתא להדיא בנדרים, והרי בתי כנסיות כחצר שאין בו דין חלוקה, אלא כיון דהדיוטות הוו א"כ שפיר שייך ביה כל התירוצים שנאמר בגל ובכותל או משום דהו"ל באיסורא אתי לחצר או משום דאינו רגיל לבא אינו זוכה שלא מדעת, כיון דהדיוטות דשותפין צריך דעת, וזה ברור". כלומר, לדעתו לבית הכנסת יש דין חצר השותפין, לא חצר הקדש, וממילא יש קניין חצר בבית כנסת, אלא שמציאה אינה נקנית בבית הכנסת, מאותן סיבות שלדעת הרמב"ן אין בית הכנסת זוכה במציאה לדעתו בהבנת הרמב"ן.

אולם לדעת "נתיבות המשפט" יש לבית כנסת דין חצר הקדש: "וומה שהקשה הקצוה"ח (סק"א) על האגודה, דהא בית הכנסת חצר השותפין הוא, נראה לפענ"ד דמ"מ הוצרך האגודה לטעם דאין יד להקדש, דכיון ששיעבדו הקהל הבית לצורך הקדש של בית הכנסת לא גרע מחצר המושכר להקדש, דהא חצר המושכר קונה לשוכר, והגזבר יד הקדש הוא ורוצה לזכות לצורך הקדש, וגם דעת שכינה איכא, לכך הוצרך האגודה ליתן טעם להא דהמוצא מציאה בבית הכנסת ובבית המדרש דהרי הוא שלו, דאין ההקדש זוכה בו מטעם דאין יד להקדש". נראה להבין בדבריו שאין לבית כנסת דין חצר הקדש ואין לבית הכנסת דין "קדשי בדק הבית". הבעלות היא של קהל המתפללים, אלא שאת מימוש הבעלות מסרו הקהל כפרטים לציבור כגוף, בדומה למה שמוגדר היום כחברה בע"מ, וכיוון שאין מדובר בפרטים אלא בגוף "בית הכנסת" – ממילא אין קניין חצר לאותו גוף.

לסיכום, אם יש הקנאה ודעת מקנה, ל"נתיבות המשפט" יש קניין חצר להקדש, מדין שליחות; ול"קצות החושן" להקדש אין קניין אפילו בקניין מדעת מקנה, אולם לבית כנסת יש דין חצר שותפין.

ד. דין קניין חצר בחצר השותפין במציאה – "קצות החושן" (שם) מניח שאם לבית הכנסת דין חצר השותפין הרי יש קניין חצר בבית הכנסת; אולם הנחה זו צ"ע, שהרי לא בכל המקרים יש קניין חצר בחצר השותפין, וגם הוא לכאורה סותר את דבריו במקום אחר.

בגמרא בבא בתרא (פד ע"ב) מצינו: "תא שמע, דאמר ר' ינאי אמר רבי: חצר השותפין קונין זה מזה מאי לאו על גבי קרקע לא לתוך קופתו", כלומר בחצר השותפין אי אפשר להקנות חפץ מיד אחד השותפים ליד השותף השני. וכך כתבו התוספות (קידושין ח ע"ב): "אם היה סלע שלה מקודשת – פי בקונטרס דחברה קונה לה, ולא נראה, דאם כן מאי בעי סלע של שניהם מהו? פשיטא דאינה קונה, כיון דהוא חצר של שניהם, כדאמרינן פרק המוכר את הספינה (ב"ב פד ע"ב) אמר רבי ינאי חצר של שני שותפין קונין זה מזה, ומוקי לה במודד בתוך קופתו של לוקח, אבל במודד על הקרקע לא". משמע בפשטות שאין חצר השותפין קונה זה מזה, אולם במציאה חצר השותפין קונה. המחבר בשו"ע פסק על-פי דברי הרא"ש (חוי"מ סי' רס סעי' ד): "ראובן הדר עם שמעון בביתו ומעלה לו שכר, אם צבי שבור או גוזלות שלא פרחו נכנסו לתוך הבית – זכו בהם שניהם (דהוו כשנים השותפין בחצר, טור). אבל אם קנה אחד מהם בו מציאה מגנב – אין לחבירו זכות בה".

"קצות החושן" (סי' רס ס"ק א) השיג על דברי הרא"ש הללו: "ולולי דברי הרא"ש נראה לענ"ד דאפילו מציאה דאתי מעלמא נמי אין חצר השותפין קונה אלא דהמוצא זכה... וטעמא דהך מלתא נראה כיון דאפילו בשנים שהגביהו מציאה אמרו בפ"ק דמציעא (ח ע"א) דתיהוי כמאן דמנח בקרקע ולא ליקני לא זה ולא זה, אלא משום דכל אחד הו"ל מגביה מציאה לחבירו ע"ש, וא"כ דוקא התם דשתי ידיים זוכות בו אמרינן דידו של זה זוכה לחבירו וכן ידו של זה זוכה לחבירו, אבל בחצר השותפין, דאינו אלא יד אחת ואותה היד משותפת לשניהם. א"כ לא זכה לא זה ולא זה והו"ל כמאן דמנח בקרקע". וקשה על "קצות החושן", מדוע בסי' ר, לאחר שהגדיר את בית הכנסת כחצר השותפין, כתב כדבר הפשוט שיש קניין חצר, והרי לשיטתו אין כלל קניין חצר בחצר השותפין. ניתן לטעון שדבריו בסי' רס נאמרו "לולי דברי הרא"ש", אולם הלכה הוא מקבל את דברי הרא"ש.

אולם ייתכן שישנה כאן סיבה נוספת. בסי' רס מדובר בשני שותפין בחצר, אולם לא אמורה להיווצר ביניהם בעלות משותפת במציאה – הם יחלקו את המציאה חצי-חצי, ולא שהמציאה תיכנס לרכוש השותפות, לקופת השותפות. אולם אם ישנה מציאה שאמורה להיכנס לקופת השותפות, יתכן שבוזה יודה "קצות החושן" שיש קניין חצר גם לשותפין. לכן בסי' ר, אם המציאה הייתה נקנית לבית הכנסת היא הייתה נכנסת לרכוש המשותף, ולמה היינו מחלקים אותה בין הקהל, כל אחד לפי חלקו. ממילא אם נידון בית כנסת כחצר השותפין, עקרונית יש מקום לכך שהמציאה תיקנה. הסברה בזה פשוטה; "קצות החושן" ביאר שלדעתו מציאה אינה נקנית בחצר השותפין כיוון שאי אפשר שיד אחת תזכה לשני גופים שונים, ובשותפין בחצר אותה יד – חצר – אמורה לזכות לראובן וגם לשמעון, מה שלא ייתכן לדעתו. אולם אם החצר זוכה לגוף אחד – קופת השותפות – אין כל מניעה שהחצר תקנה.

ה. קניין משותף אחד לשני בחצר השותפין ובבית הכנסת – לדברינו בסעיף ד ישנה משמעות גם לנדון דידן. כאן הרי לא מדובר במציאה, אולם ייתכן שהתורם הנו חבר בבית הכנסת, ואם כן אם נגדיר את בית הכנסת כחצר השותפין, הרי שכפי המבואר בגמרא (בבא בתרא פד) אי אפשר לקנות בחצר משותף אחד לשני. ולפי זה בנדון דידן לא נקנה הספר לבית הכנסת. ולפי מה שביארנו בסעיף ד ישנם שני סוגים של קניין חצר בחצר השותפין: מקרה אחד כאשר החצר קונה לשותפים כאנשים פרטיים, ומקרה שני כאשר החצר קונה לשותפות. ייתכן שכל דברי הגמרא הם כאשר ראובן מעוניין להקנות חפץ לשמעון בחצר המשותפת. בזה לא נקנה החפץ לשמעון, והסברה פשוטה – החפץ הנקנה לא יצא מרשותו של המקנה. אולם כאשר ראובן אינו מעוניין להקנות את החפץ לשמעון אלא לכיס המשותף, בזה נאמר שחצר השותפות קונה לשותפות.

ואכן פסק המחבר (ח"מ ס"י קעו סעי' ב): "נשתתפו בשאר מטלטלין, כיון שקנו מידם שיביא זה חביתו של יין וזה כדו של דבש, והרי נשתתפו בהם, נעשו שותפין בהם. וכן אם ערבו פירותיהם, או ששכרו מקום בשותפות, והניח זה כדו זה חביתו שנשתתפו בהם, הרי אלו שותפין בהם. כללו של דבר: בכל הדרכים שקונה הלוקח, באותם הדרכים עצמם קונים השותפין זה מזה הממון המוטל ביניהם להשתתף בו". "קצות החושן" (שם) הקשה מדין זה שאין השותפין קונים זה מזה בקניין חצר, ותיירץ: "ואפשר דהא דחצר השותפין אין קונין זה מזה, היינו דוקא לקנותו כולו, אבל בגוף הכא דקונין זה מזה להיות הדבר בשותפות מהני גם חצר השותפין, ואכתי צ"ע". "נתיבות המשפט" (שם) הקשה על דברי "קצות החושן": "והוא תמוה, דמה הפרש יש בין לקנות פלגא ובין לקנות כולה". ייתכן שניתן להסביר על-פי מה שביארנו שישנו חילוק בין מצב שבו שותף אחד מקנה לשני לבין מקום שבו שותף אחד מקנה לצורך השותפות, שאז יצא החפץ לגמרי מרשותו של השותף ונכנס לרשות השותפות. "נתיבות המשפט" שם תירץ באופן שונה קושי זה: "ולכן נראה דדוקא בחצר השותפין, שיש רשות לכל אחד להניח מה שירצה – אין קונין זה מזה, והטעם דהא כתב הר"ן בנדריים ריש פרק השותפין (מה ע"ב) דמטעם זה מותר במודר הנאה ליכנס לחצר השותפין (למאן דאמר) דיש ברירה, וכשמשתמש הוברר הדבר דאותו מקום הוא שלו לגמרי ובשלו הוא משתמש, ומש"ה אין קונין זה מזה, דתיכף כשהניח ראובן השותף החפץ שלו בחצר השותפין הוי כהוברר הדבר שהמקום שהניח עליו החפץ הוא של ראובן, ושוב לא הוי מקום זה חצירו של שמעון וא"א לקנות לו, וכמ"ש הפוסקים בטעמא דד' אמות של אדם אין קונין במקח וממכר בסימטא, משום כיון דקדם הכלי נעשה רשות המוכר, והוי כחצירו של מוכר שאינו קונה ללוקח (ראה ש"ך ס"י ר ס"ק ה), ומטעם זה ג"כ אינו קונה בחצר השותפים דמקום הנחת כלי של מוכר הוי חצירו של מוכר מטעם ברירה כמ"ש, משא"כ בחצר ששכרו בשותפות, שלא יניחו בו רק דברים המשותפים ולא דברים שאינם שייכים לשותפות, וכשמניח בו השותף דבר שהוא שלו בעצמו שאין לו רשות להניח בחצר זה – לא שייך בו לומר ברירה, שכיון שהניח עליו ונשתמש במקום זה הוברר שהמקום זה הוא שלו, דאין לו רשות להשתמש בו בזה ולא שייך בו ברירה, ועדיין המקום של שותפים הוא וקונה המקום לשני השותפים, דחצירו של אדם קונה לו, כמו שקונין מאחר כשמניח בחצירם, דבדבר שאין להשותף רשות להניח בחצר דמי לקונה מאחר ע"י חצר זה מחמת שאין לו רשות להניח בו, ויש ג"כ שינוי רשות שמוציאו מרשותו שלו לרשות השותפים". לכן גם לדעת "נתיבות המשפט" יש לחלק בין חצר משותפת שבה אין קניין משותף אחד לשני, לבין חצר המשותפת שבה נקנה החפץ מאחד השותפים לצורך השותפות. ויש לזכור שלדעתו יש קניין חצר לבית כנסת חוץ מאשר במציאה, לכן מסתבר כי החפץ נקנה לבית הכנסת בקניין חצר.

ו. קניין משיכה על-ידי הגבאי – גם אם נאמר שלא נעשה כאן קניין משיכה, ייתכן שבהמשך הספר הגיע לידי גבאי בית הכנסת והוא התכוון לקנות אותו עבור בית הכנסת. אמנם קשה להניח שכך היה, שדעתו של הגבאי הייתה לקניין. אמנם הוא הגביה, אולם לא מתוך הנחה שמדובר במעשה קניין, אלא כדי להחתיים את הספר, וכו'. למרות זאת מצאנו בספר "אורחות המשפט" שכתב: "ובאמת המנהג כל מה שבא ליד הגבאי הוא כבא לרשות ההקדש... א"כ קונה מטעם סיטומתא". אם כך המנהג ודאי שנעשה כאן קניין.

יש לדון כאן לא רק מדיני קניינים אלא גם מדיני נדרים. בצדקה ישנה הלכה הקובעת כי אמירתו של אדם שייתן צדקה מחייבת אותו, אף-על-פי שלא אמר בלשון נדר, וכך דורשת הגמרא: "אשר דיברת בפיו – זו צדקה". לכן אם הנודר אמר (גם אם לא לגבאים אלא לבני ביתו) שהוא נותן ספר זה לבית הכנסת – האמירה מחייבת. על-פי השאלה נראה שהנודר לא הוציא בפיו את החלטתו לתת את הספר כתרומה לבית הכנסת, ובכל זאת פסק הרמ"א (יו"ד ס"י רנה סעי' ג): "אם חשב בלבו ליתן איזה דבר לצדקה, חייב לקיים מחשבתו ואין צריך אמירה, אלא דאם אמר מחייבין אותו לקיים... וי"א דאם לא הוציא בפיו אינו כלום (הרא"ש כלל יג), והעיקר כסברא הראשונה". כלומר, גם החלטה לתת צדקה מחייבת, אף-על-פי שלא הוצאה בדיבור, כל שכן כאן, שהחלטה לוותה במעשה. כאשר יש רק אמירה לתת צדקה, אם הכסף לא הגיע לידי גובר הצדקה – אין חיוב לתת דווקא את החפץ שעליו התחייב הנותן, אלא ניתן להחליפו בחפץ אחר. וכך נפסק בשו"ע (יו"ד ס"י רנט סעיף א'): "האומר סלע זו לצדקה, או שאומר הרי עלי סלע לצדקה, והפרישו – עד שלא בא ליד הגבאי יכול לשנותו, בין ללוותו לעצמו בין ללוותו לחבירו, ויפרע אחר תחתיו. הגה: וכן אם הקדיש כלים, יכול למוכרם לפני ג' בקיאים בשומא, ונותן דמיהם לצדקה. (ב"י בשם הגהות מרדכי דכתובות). משבא ליד גבאי – אסור ללוותו, בין לו בין לאחר בין לגבאי". על-פי זה, אם נכריע שלא נעשה קניין על-ידי בית הכנסת, ניתן לקחת את השי"ס לביתו ולהחליפו על-פי שומא בש"ס אחר. ועל כל פנים אין כל היתר לקחת את השי"ס מבלי להחליפו, ללא רשות המוסמכים לדבר.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

בשיתוף המרכז לשירותים רוחניים לקהילות - ההסתדרות הציונית העולמית

